

ROZDZIAŁ 1

Małe miasta w polskiej literaturze geograficznej ostatniego dwudziestolecia

Agnieszka Kwiatek-Sołtys*

1.1. Wprowadzenie

Opracowanie dotyczy przeglądu polskiej literatury geograficznej za lata 1990–2009, poświęconej wyłącznie miastom liczącym poniżej 20 tys. mieszkańców. Zarówno tekst, jak i obszerny wybór literatury podzielono na grupy tematyczne, co równocześnie odzwierciedla główne pola zainteresowań badawczych.

1.2. Małe miasta w badaniach geograficznych – przegląd literatury

W bogatej literaturze geograficzno-osadniczej Polski powojennej małe miasta doczekały się wprowadzić wielu ciekawych opracowań, jednak biorąc pod uwagę sam zbiór, liczący obecnie 684 małe ośrodki miejskie (2010 r.), literatura ta wydaje się ciągle niewystarczająca (Sokołowski 1992; Szymańska 2005). Badania małych miast cechowały się w lite-

* Agnieszka Kwiatek-Sołtys, dr, Instytut Geografii, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie.

raturze powojennej pewną cyklicznością. Każdorazowy kryzys małych miast owocował nasileniem prac nad możliwościami ich aktywizacji gospodarczej. Wspomnieć należałoby tutaj choćby liczne opracowania z lat 50. i 60. ubiegłego wieku (Dziewoński, Kiełczewska-Zaleska, Kosiński, Kostrowicki, Leszczycki red. 1957; Kostrowicki 1953) czy późniejsze z lat 70. (*Studia nad strukturą...* 1974; Kroszel 1971; Liszewski, Zajac 1970). Wczesny etap badań nad małymi miastami w Polsce doczekał się już wielu, często kompleksowych analiz podsumowujących. Są to zarówno opracowania na temat rozwoju całej dyscypliny w okresie powojennym (Liszewski 1993; Liszewski, Maik 2005; Maik, Sokołowski 1997), jak i artykuły czy rozdziały we współczesnych opracowaniach w całości poświęconych małym ośrodkom w wybranych regionach kraju bądź całej Polski. Przeglądu literatury przedmiotu dokonali m. in. I. Jażewicz (2009), E. Zuzańska-Żysko (2006), D. Szymańska i E. Grzelak-Kostulska (2005), A. Matczak (1999, 2006) oraz A. Kwiatek-Sołtys (2004). W ramach prac Komisji Geografii Osadnictwa i Ludności PTG ukazały się obszerne bibliografie prac z zakresu geografii osadnictwa i ludności za lata 1990, 1991, 1992, 1994, 1990–1994 oraz 1995–1998, dając wystarczający przegląd publikacji do lat 90. włącznie.

Autorzy wspomnianych opracowań słusznie zwracają jednak uwagę, iż w latach 90. XX w. i późniejszych nastąpił wyraźny renesans badań nad małymi miastami w kraju. Przyczyniła się do tego przede wszystkim nowa sytuacja społeczno-gospodarcza Polski. Małe miasta z jednej strony odzyskują podstawy swojego gospodarczego rozwoju, z drugiej jednak przeżywają, podobnie jak i większe ośrodki, kryzys demograficzny.

Potwierdzeniem większego zainteresowania problematyką małych miast w kręgu nie tylko geografów, ale i urbanistów, planistów, architektów, socjologów i osób związanych z miejskimi samorządami są cyklicznie odbywające się konferencje, poświęcone małym miastom wraz z ich pokłosiem w postaci odrębnych publikacji zbiorowych, przygotowanych np. pod redakcją K. Heffnera i T. Marszałą czy

ostatnio również E. Rydza. Powyższe zainteresowanie badawcze jest też czytelne w ramach cyklicznych konferencji w Opolu (*Miasto w okresie przemian*) oraz corocznych konferencji naukowych, skupiających przede wszystkim geografów osadnictwa miejskiego w Łodzi (Konwersatoria Wiedzy o Mieście).

Autorka szuka odpowiedzi na pytanie, jaki jest zakres tematyczny prac nad małymi miastami w okresie transformacji, oraz jakimi metodami posługują się badacze wykorzystujący różne materiały źródłowe. Ponadto w niniejszym opracowaniu podjęto próbę ukazania miejsca prac nad przestrzenią małych miast, badaną w wielu zróżnicowanych płaszczyznach (funkcjonalnej, morfologicznej, społecznej), powołując się na publikacje powstałe głównie w okresie ostatniego dwudziestolecia, co pozwala na jaśniejsze, jak się wydaje niż dotychczas, wyłonienie podejmowanej problematyki badawczej w okresie transformacji. Warto zatem poszukać odpowiedzi na pytanie, na ile opublikowane dotąd prace faktycznie ukazują przestrzeń małego miasta i jej zróżnicowanie, wyjaśniają obecny stan oraz, co wydaje się istotne, pokazują zmiany, jakie zaszły w tej przestrzeni w okresie transformacji.

Zakres badań geograficzno-osadniczych, jak pisze W. Maik (2005), charakteryzuje się „dwuskładnikowością” i „dualizmem” zjawisk, coraz częściej zmiernych w kierunku badań społecznych. Podstawowe tematy badawcze geografii osadnictwa w latach 90. i następnych wyznaczyli autorzy wypowiedzi zebranych w opracowaniu *Problemy i kierunki badawcze...* (1990). Przykładowo A. Jelonek pisał o potrzebie badania sieci i hierarchii miast, użytkowania przestrzeni oraz badań nad fizjonomią miast. S. Liszewski wskazał na konieczność badań nad warunkami i poziomem życia. Po 15 latach J. J. Parysek (2005) zwraca uwagę, iż pole zainteresowań badawczych polskiej geografii osadnictwa stale się powiększa, współcześnie o problematykę metropolizacji, wpływu globalizacji na rozwój miast, rozwoju zrównoważonego, rewitalizacji oraz ekologii społecznej i przyrodniczej.

W zebranej literaturze, poświęconej niemal wyłącznie małym miastom, poczynawszy od początku lat 90. można wyłonić kilka grup tematycznych, nawiązujących do wymienionych ogólnych programów

badawczych. Przede wszystkim są to prace dotyczące funkcji miast i problemów społeczno-zawodowych w miastach. Powstały też opracowania bardziej kompleksowe całej sieci małych ośrodków w kraju i poszczególnych regionach Polski. Ponadto pojawiają się również publikacje na temat małych miast, położonych w strefach podmiejskich czy obszarach metropolitalnych dużych miast. Autorzy prac dotyczących małych miejscowości podejmują także kwestie miast zdegradowanych, restytucji praw miejskich czy nowych miast. Coraz częściej powstają opracowania na temat poziomu i warunków życia w małych miastach. Niewiele, jak się wydaje, jest publikacji poświęconych problematyce organizacji, zagospodarowania i użytkowania przestrzeni małych miast. Słuszne wydaje się zatem wyodrębnienie ze zbioru (z pewnością jeszcze niezupełnie pełnego) tych prac, które powyższe tematy badawcze realizują poprzez ukazanie sytuacji konkretnego miasta czy grupy miast. Opracowania te, ze względu na podjęty temat roli i miejsca „przestrzeni”, zostaną omówione odrębnie. Małe miejscowości są ponadto obecne w bardzo wielu pracach poświęconych miastom w ogóle, jako składnik miejskiej sieci osadniczej. Jednak ze względu na ogólnikowość zawartych tam treści, dotyczących specyfiki miasta małego, nie uwzględniono tego typu publikacji w niniejszym zestawieniu bibliograficznym.

Najliczniej reprezentowane są badania nad procesami gospodarczymi i przemianami funkcji małych miast w okresie transformacji. Podejmowanie problematyki struktury funkcjonalnej i ukazanie zmian w typach funkcjonalnych miast w nowych warunkach społeczno-gospodarczych jest szczególnie uzasadnione. W tym zakresie w Polsce dokonały się przekształcenia, które relatywnie łatwo pokazać jest na przykładzie ośrodków najmniejszych. Zamknięcie jednego dużego zakładu przemysłowego niejednokrotnie prowadziło do zupełnej zmiany profilu gospodarczego miasta, znacznie szybciej niż rozwijane w miastach usługi i działalność handlowa. W badanym okresie wyraźnie osłabła, jeśli nie zanikła w miastach funkcja rolnicza. W związku z tym stały się one bardziej niż w okresie poprzednim ośrodkami

obsługi własnego zaplecza, w tym zaplecza rolniczego (Lewiński 1991, Rajman 2006). Jak zauważa J. J. Parysek (2005), „nowa sytuacja dostarczyła nowej problematyki badawczej, jednak nie doprowadziła do unowocześnienia, a przynajmniej wzbogacenia metod i narzędzi warsztatu badawczego”. Badania funkcji miast w przeważającym przypadku nadal bazują na typologii funkcjonalnej, zaproponowanej przez M. Jerczyńskiego. Typologia i ustalone przez niego typy są dla wielu badaczy funkcji miast punktem wyjścia do dalszych rozważań i ukazania zmian funkcjonalnych. Zmiany te są przedstawione bądź poprzez bezpośrednie porównywanie typów funkcjonalnych w różnych okresach (Szafrąńska 2002; Pałka 2008; Zuzańska-Żyśko 2006), bądź pośrednio ukazując stan dawny z wykorzystaniem wcześniej wspomnianej literatury, a obecny w sposób bardziej opisowy, z wykorzystaniem informacji na temat m. in. rozwoju indywidualnej działalności gospodarczej (Jażewicz 2009; Kwiatek-Sołtys 2004; Zuzańska-Żyśko 2005b). Analiza struktury funkcjonalnej miast jest często podejmowana dla zbioru miast różnej wielkości i w różnych przestrzennych układach odniesienia: pojedyncze miasto (Konecka-Szydłowska 2003), województwo (Szmytkie 2009; Szajnowska-Wysocka, Zuzańska-Żyśko 2004), region (Łoboda 1992; Sokołowski 1994), cały kraj (Zdrojewski 1993; Sokołowski 1992, 1999, 2000; Matczak 1992; Szymańska, Grzelak-Kostulska 2005).

Z prac dotyczących funkcji małych ośrodków miejskich wyodrębnia się wyraźniej grupa tematów związanych ze zmieniającą się rolą przemysłu w miastach. Na problematykę przemysłową zwracali uwagę m. in.: w miastach pomorskich E. Rydz i I. Jażewicz (2001) oraz P. Czapliński (2005), w regionie poznańskim A. Świdurska (2004, 2006), w regionie krakowskim A. Kwiatek-Sołtys (2000), a ponadto T. Kachniarz, K. Makowska i E. Szymkiewicz (1996), A. Myna (1993). Nowym opracowaniem, dotyczącym funkcji przemysłowej małych miast, jest publikacja pod redakcją T. Marszała (2009). Na zmieniającą się rolę przemysłu w małych miastach Polski środkowej wskazuje w powyższej pracy M. Lamprecht (2009), zwracając uwagę m. in. na

zmiany zachodzące w użytkowaniu terenów przemysłowych. W tym świetle wart przytoczenia jest np. artykuł M. Wdowiarz-Bilskiej (2009) na temat funkcjonowania nowoczesnych stref przemysłowych w małych miastach Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego. Nowe uwarunkowania przyczyniły się do zmiany roli i znaczenia funkcji przemysłowej nie tylko w aspekcie gospodarczym, przestrzennym, ale i społecznym. Istnienie jednego zakładu przemysłowego mogło bowiem determinować życie całej jednostki osadniczej (Czapliński 2005). Warto podkreślić również trudności w analizie sytuacji przemysłu w mieście i konieczność zmiany, doskonalenia i wykorzystania innego niż dotychczas aparatu pomiarowego.

Do nieco rzadziej podejmowanej problematyki, związanej z funkcjami miast, należy kwestia rozwoju funkcji turystycznej. Najczęściej jest ona omawiana w kontekście konkretnych jednostek osadniczych, co nie może dziwić, choćby ze względu na występowanie tego elementu aktywizacji w wielu proponowanych strategiach rozwoju małych miast. Na rozwój funkcji turystycznej w małych miastach zwracają uwagę autorzy pracujący głównie, co zrozumiałe, na obszarach o szczególnych walorach turystycznych, przykładowo: miast nadmorskich (Jażewicz 2001; Rydz, Jażewicz 1999), miast karpackich (Kwiatek-Sołtys 1996), ale i na obszarze województwa śląskiego, gdzie jedynie trzy małe miasta południowej części województwa, położone na Pogórzu i w Beskidzie Śląskim, mają dobrze wykształconą funkcję turystyczną (Zuzańska-Żyśko 2005). Uzupełnieniem tych badań mogą być studia poświęcone funkcji uzdrowiskowej oraz funkcjom turystycznym w miejscowościach uzdrowiskowych (Rydz 2005). Miejscowości uzdrowiskowe, by mogły się rozwijać, muszą świadczyć dziś usługi w zakresie nie tylko ochrony zdrowia, ale także turystyki, sportu i rekreacji. Polskie miejscowości uzdrowiskowe, aby mogły konkurować z podobnymi, położonymi choćby na Słowacji, powinny współcześnie być również miejscami o atrakcyjnej dobrze zagospodarowanej przestrzeni. Na te problemy w oparciu o uzdrowiska dorzecza górnej Wisły zwraca uwagę m. in. Węclawowicz-Bilska (2006).

Kolejną znaczącą grupą są opracowania dotyczące zmieniającej się roli małych miast jako ośrodków rolniczych i ośrodków obsługi rolniczego zaplecza. Jak piszą K. Heffner i T. Marszał (2006), obecnego rozwoju małych miast nie można rozważać w oderwaniu od ich lokalnego otoczenia, a badania integracji małego miasta z jego wiejskim zapleczem wymagają dalszych prac. Miejscom rolnictwa w małych miastach Polski oraz w wiejskim otoczeniu zajmowali się ostatnio m. in. J. Rajman (2006), K. Heffner, B. Solga (2006), L. Kozłowski (2007), I. Jażewicz (2006), A. Świdurska (2008), E. Zuzńska-Żyśko (2005), A. Kwiatek-Sołtys (1998). Na kres istnienia funkcji rolniczej w nawiązaniu do typologii M. Jerczyńskiego zwraca uwagę w ciekawym artykule L. Kozłowski (2007), pisząc o wycofaniu funkcji rolniczej z miast i przejęciu zatrudnienia ludności przez rozwijane w tym czasie usługi. Inne podejście zaprezentowane zostało przez J. Rajmana (2006), który w metodologicznym artykule nie neguje funkcjonowania miasteczek rolniczych, wyróżniając kilka typów takich osad: rolniczo-usługowe, rolnicze z funkcjami mieszkaniowymi, miasta o zdegradowanych funkcjach, byłego miasta (w nawiązaniu do koncepcji kontinuum miejsko-wiejskiego) oraz agromiasta. Wszystkie wymienione typy wymagają odrębnego podejścia badawczego. Natomiast na zmianę struktury usług w małych miastach regionu poznańskiego zwraca uwagę m. in. B. Konecka-Szydłowska (2008).

Tematem luźniej związanym z powyższą tematyką jest kwestia kontinuum miejsko-wiejskiego. Pogranicze obszarów wiejskich i miejskich, badane jeszcze w latach 80., znalazło swoją kontynuację w badaniach z lat 90., prowadzonych głównie przez D. Sokołowskiego (1996, 1999) oraz D. Szymańską (1992). Na pogranicze miast małych i średnich w ujęciu kontinuum zwraca natomiast uwagę w swoich badaniach A. Runge (w druku), weryfikując umowną statystyczną granicę pomiędzy tymi dwoma zbiorami miast.

Odrębne miejsce na osi kontinuum zajmują miasta dawne, zdegradowane oraz ośrodki nowe, które utraciły niegdyś prawa miejskie odzyskały bądź otrzymały po raz pierwszy. Problemami tymi zajmują

się m. in. W. Drobek (2002), W. Drobek, K. Heffner (1993), K. Krzysztofik (2006), D. Sokołowski (2001, 2002), D. Szymańska (1996). Na miejsce dawnych miast w sieci osadniczej konkretnych regionów zwracali ponadto uwagę W. Drobek (1991, 1999) oraz A. Kwiatek-Sołtys (2002). Starania o restytucję praw miejskich można przy tym uważać za przejaw rosnącej samorządności mieszkańców.

Na rolę samorządu lokalnego w rozwoju ośrodków miejskich zwraca uwagę coraz więcej badaczy (Parysek 1995). Działania miejskiego samorządu mają dzisiaj kluczowe znaczenie dla rozwoju gospodarczego miasta czy gminy. Aby rozwój lokalny mógł postępować efektywnie, bardzo często konieczne jest jego wspomaganie przez odpowiednie działania władz lokalnych na wszystkich płaszczyznach, wpływających na ten rozwój (Kukla 2005). Do lokalnego samorządu należy przygotowanie i realizacja strategii rozwoju miejscowości, a dobrze przygotowane strategie powinny być kierunkowskazem dokonujących się zmian w dłuższym okresie (Heffner, Czarnecki 2005). Samorządy lokalne winny być podstawowymi inicjatorami rozwoju współpracy partnerskiej miast. Współpraca taka, nawet jeśli prowadzona jest wyłącznie na płaszczynie wymiany kulturalnej i oświatowej, przyczynia się do aktywizacji lokalnego środowiska (Kwiatek-Sołtys 2002; Furmankiewicz 2007).

Nawiązaniem do wspomnianego wcześniej postulatu S. Liszewskiego o potrzebie badań na warunkami i poziomem życia ludności są artykuły podnoszące ten problem w nawiązaniu do mieszkańców miast małych. Przedmiotem badań jest tu z jednej strony analiza porównawcza wybranych ośrodków miejskich w oparciu o dostępne materiały źródłowe (Płaziak 2004; Haydukiewicz, Kwiatek-Sołtys 2004), a z drugiej badanie jakości życia jako subiektywnego wyrazu warunków życia (Nytko-Wołoszczuk 2005). Prace powyższe ukazują już wprawdzie wyraźne zróżnicowanie małych miast w obrębie badanych zbiorowości (najczęściej na obszarze konkretnego województwa), jednak wydaje się, iż sposoby pomiaru, stosowane metody i mierniki wymagają jeszcze udoskonalenia i ujednolicenia. Najczęściej badania warunków

i poziomu życia prowadzone są w skali konkretnego miasta. Jak zwracają uwagę autorzy prac, jednym z elementów wpływających na warunki życia ludności jest ich wyposażenie w infrastrukturę oraz stan mieszkalnictwa. Problemy te, choć znacznie rzadziej podejmowane w skali małych miast, z pewnością zasługują na zainteresowanie, mają bowiem wyraźny wpływ na rozwój małych miejscowości (Milewska, Ogrodowczyk 2008; Siemiński 1993; Bartosiewicz, Turczyn 2008).

Kolejna istotna i liczna grupa opracowań dotyczy sytuacji społeczno-zawodowej mieszkańców małych miast. Prace te ukazują zarówno problematykę zmian demograficznych, jak i sytuacji na lokalnych rynkach pracy w małych miastach oraz problematykę bezrobocia. Bezrobocie, które za sprawą zmian systemowych stało się nowym tematem badawczym, choć doczekało się z pewnością wielu opracowań (Dzierżyć 2008; Jażewicz 2001), to jednak istnieje potrzeba dalszego monitorowania zjawiska bezrobocia w małych miastach, ukazywania zmian w liczbie i strukturze bezrobotnych. Opracowania demograficzne natomiast, częściej niż wspomniane powyżej, ukazują zmiany sytuacji społecznej małych miast (Konecka-Szydlowska 2006; Kwiatek-Sołtys 2000, 2004a, b; Rydz, Jażewicz 1997; Szymańska, Grzelak-Kostulska 2005). Okazuje się, iż w ślad za korzystną sytuacją ekonomiczną nie zawsze postępują pozytywne zmiany ludnościowe. Wiele spośród małych miejscowości dotyka dziś głęboki kryzys demograficzny, a lepszej sytuacji można spodziewać się głównie w miastach położonych na obszarach pozostających pod wpływem dużych miejskich aglomeracji (Warszawy, Poznania, Trójmiasta i częściowo Krakowa).

W ostatnim okresie pojawiła się grupa prac traktująca o miejscu małych miast w obszarach metropolitalnych, a tematyka ta zasłużyła nawet na oddzielne publikacje (Heffner, Marszał red. 2007, 2008). Opracowania tego typu mają nieco bardziej ogólny charakter. Ich autorzy, na podstawie różnorodnych mierników, zwracają uwagę, iż małe miasta w strefie oddziaływania ośrodków regionalnych odznaczają się bardzo dużą różnorodnością, z jednej strony pozostają one w „cieniu” dużego miasta, a z drugiej mają nowe możliwości rozwojo-

we, związane z postępującym procesem suburbanizacji (Zuzańska-Żyśko 2007; Litwińska 2007; Świdurska 2007).

Podobnie „ogólny” i diagnozujący charakter mają opracowania, które omawiają sieć małych miast na wybranym obszarze. Analizy takie uwzględniają czynniki rozwoju miast, w tym rozwoju historycznego, bez którego często trudno jest zrozumieć współczesne uwarunkowania (Brol 1990; Obrębalski 1990), analizę stopnia konkurencyjności małych miast (Nowak, Sikora 2005), a także problemy społeczne i gospodarcze związane z okresem transformacji (Kulesza, Marszał 1998; Nytko-Wołoszczuk 2004; Becla, Ciechelska, Czaja, 2004). Opracowań takich doczekały się już małe miasta niemal wszystkich województw. Słabiej rozpoznane wydają się obszary Polski wschodniej (województwa podlaskiego, podkarpackiego), a ponadto województwa zachodniopomorskiego i lubuskiego.

W geograficznej literaturze ostatnich 20 lat, dotyczącej małych miast, niewiele uwagi zajmują dotąd studia nad użytkowaniem ziemi w miastach, zmianami użytkowania i rewitalizacją oraz nad zróżnicowaniem struktury wewnętrznej miast (Kwiatek-Sołtys 2007, 2007, 2006, 2008). Trzeba w tym miejscu przypomnieć, iż powyższy przegląd dotyczy literatury poświęconej wyłącznie miastom małym, a zatem nie uwzględnia opracowań, które traktują o wszystkich miastach konkretnego obszaru (należałoby wówczas przytoczyć tutaj choćby niezmiernie interesujące studium na temat morfogenezy miast Polski Środkowej M. Kuleszy z 2001 r.).

Odrębne i odległe, jak dotąd, miejsce w badaniach geograficznych zajmują prace nad strukturą własności ziemi w miastach. Od lat 90. nieśmiało pojawiają się w Polsce prace uwzględniające problematykę własności ziemi, przy czym mają one charakter albo ogólnej analizy statystycznej różnych form władania ziemią, albo są to szczegółowe studia jednego konkretnego ośrodka, choć te ostatnie należą do nielicznych. W odniesieniu do miast małych jedną z takich pierwszych publikacji było opracowanie A. Suliborskiego (1995) na temat struktury własności i wielkości działek miejskich w Łasku z 1995 r. W pracy,

będącej fragmentem szerszych studiów nad funkcjonowaniem struktury przestrzeni miejskiej Łasku, których celem było wskazanie preferencji i ograniczeń rozwoju układu urbanistycznego, wynikających z podziału własnościowego i wielkościowego terenów miasta oraz jego zagospodarowania, autor szczegółowo przedstawia zróżnicowanie wewnętrzne miasta w zakresie struktury własności i wielkości działek miejskich. Podobne jest opracowanie J. Banasiak (2009) na temat Szadku, w którym autorka szczegółowo omawia nieruchomości komunalne w mieście. Problem cen nieruchomości natomiast jest przedmiotem wielu prac J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz. W swojej ostatniej książce na ten temat, autorka w jednym z rozdziałów zwraca uwagę na kwestie własnościowe (Jakóbczyk-Gryszkiewicz 2009). Problem gruntów gminnych dla rozwoju małego miasta stał się punktem wyjścia opracowania A. Kwiatek-Sołtys (2009), dotyczącego wszystkich małych miast w Polsce. Na nieruchomości Kościoła w Polsce natomiast zwraca uwagę autorka, omawiając własność gruntów kościelnych w małych miastach w kraju (Kwiatek-Sołtys w druku). Problematyka własności ziemi w małych miastach województwa małopolskiego była przedmiotem wcześniejszego opracowania A. Kwiatek-Sołtys (2007).

Prace, opublikowane w latach 1990–2009, mają w dużej części charakter analiz statystycznych, są też dobrą i często wyczerpującą diagnozą stanu rozwoju małych miast niemal całej Polski. Wśród licznych opracowań, niewiele miejsca zajmują jednak artykuły teoretyczne, metodologiczne i studia typologiczne. Wydaje się, że przytoczony, z pewnością niepełny jeszcze zbiór prac i dorobku naukowego poświęconego małym miastom, do takich uogólnień i ujęć syntetycznych w pełni uprawnia. Jak stwierdzono, badania nad małymi ośrodkami w latach 90. przeżywają nowy etap. Małe miasta, ich zachowania w okresie transformacji badane są niejako „od początku”, choć naturalnie w nawiązaniu do wypracowanych już znacznie wcześniej metod badawczych. Nowa sytuacja społeczno-gospodarcza kraju, zmieniająca się i nie zawsze wystarczająca statystyka, która dostarczałaby porównywalnego materiału, kłopoty w jego zbieraniu w wyniku badań tere-

nowych w związku z nowymi ustawami (w tym ustawą o ochronie danych osobowych) sprawiają, iż trudno było o takie uogólnienia wcześniej. Moment, w którym można już mówić o zakończeniu okresu transformacji, będzie skutecznym bodźcem, aby takie badania rozwijać. Dodatkową przyczyną może być sama wielkość i duże zróżnicowanie zbioru miast małych w Polsce. Wśród małych miejscowości znajdują się dziś z jednej strony nowe zaledwie kilkutysięczne ośrodki, z drugiej zaś średniowieczne „duże” i znacznie bardziej wewnętrznie zróżnicowane miasta niemal dwudziestotysięczne. Każda próba zawężenia tego umownego zbioru wydaje się dość problematyczna i często spotyka się z krytyką środowiska naukowego badaczy osadnictwa.

W literaturze osadniczej nie brak przykładów egzemplifikacji omawianych powyżej problemów funkcjonowania ośrodków małych. Spośród wszystkich miast małych w kraju ok. 1/6 doczekała się prezentacji w literaturze geograficznej. Aktywność nowych lokalnych samorządów przejawia się m. in. w zaangażowaniu niektórych z nich w przygotowanie obszernych monografii małych miast. Trudno tutaj naturalnie o pełną listę takich opracowań, starano się jedynie zebrać te, których redaktorami, autorami bądź autorami rozdziałów byli geografowie osadnictwa. Jako przykłady można przytoczyć choćby monografię Zawadzkiego (Rajman, 1990), Ujazdu (Heffner 1992), Janikowa (Szymańska red. 1995), Szadku (Marszał 1995), Nowego Tomyśla (Konecka-Szydłowska 2003), Szczyrku (Runge red. 1996), Skoczowa (Rogacki red. 1998), Łasku (Matczak red. 1999).

W badanym okresie 1990–2009 ukazało się ponad 100 różnych artykułów w geograficznych czasopismach i wydawnictwach, w których szczegółowym obiektem badań jest małe miasto. Są to opracowania dotyczące sytuacji demograficznej konkretnego miasta (Górz, Uliszak 2008; Tkocz 2005; Jażewicz 2007b), warunków życia jego mieszkańców (Jażdżewska 2004; Sobczyk, Szczęłko-Pawlak 2004) czy rozwoju gospodarczego w okresie transformacji (Konecka-Szydłowska 2007; Zuzañska-Żyśko 2001; Jażewicz 2007a; Kwiatek-Sołtys 1996, 2000, 2001). Spora liczba prac nawiązuje do działalności samorządów miej-

skich oraz przedstawia założenia strategii rozwoju miast (np. Heffner, Czarnecki 2005; Anusz 1998, Kukła 2005; Banasiak, Pieleśiak 2008). Pewnym zainteresowaniem badaczy cieszą się także ośrodki nowe, przykładem miasta opisywanego przez wielu geografów może być dawne osiedle wojskowe Borne Sulinowo (Szymańska 1994; Kołoś 1997; Piskorz 1997). Oddzielną grupę opracowań stanowią studia poświęcone miejscowościom turystyczno-wypoczynkowym i uzdrowskom. Poruszane w nich zagadnienia dotyczą zarówno wpływu funkcji turystycznej, uzdrowskiej, wypoczynkowej na zagospodarowanie i przemiany funkcjonalno-przestrzenne miasta (Maik, Przybecka-Maik 2005; Rydz, Jażewicz 2001; Matczak 2006), jak i postrzeganie miejscowości przez mieszkańców i samych turystów (Szymańska, Grzelak-Kostulska, Hołowiecka, Michniewicz 2005; Kwiatek-Sołtys 2006).

Tylko w nielicznych pracach autorom udaje się pokazać wewnętrzne zróżnicowanie badanych zjawisk. Można postawić zatem pytanie, czy małe miasto jest za małe, aby zajmować się jego zróżnicowaniem wewnętrznym? Podobną tezę stawia w swoim artykule A. Matczak (2008) pisząc, iż „rzadkie są opracowania podejmujące problematykę rozmieszczenia ludności wewnątrz małych miast oraz ukazujące wewnątrzmijskie zróżnicowanie struktury demograficznej i społecznej ich mieszkańców”. Do rzadkości należą także wnikliwe badania zróżnicowania wewnętrznego małych miast na płaszczyźnie funkcjonalnej oraz infrastrukturalnej. Wydaje się, iż główna przyczyna tkwi w braku adekwatnych materiałów statystycznych i kartograficznych oraz konieczności samodzielnego zbierania danych w drodze mozolnych badań terenowych i kwerendy w urzędach miejskich, w których nie zawsze taki materiał można uzyskać. Prace, w których ukazane jest wewnętrzne zróżnicowanie, np.: sytuacji demograficznej i społecznej (Kaczmarek, Allman 2002 i in.; Zuzańska-Żyśko 2005/2006, Szymańska 2004), warunków życia (Kwiatek-Sołtys 2004), struktury funkcjonalno-przestrzennej (Matczak red. 1999), spójności wewnętrznej poszczególnych części współczesnego miasta, złożonego jednak z odrębnych jednostek osadniczych (Szmytkie 2005/2006), czy struk-

tury własności (Kisiel 2008; Kwiatek-Sołtys 2009), wyraźnie zaprzeczają, iż małe ośrodki są homogeniczne, wręcz przeciwnie, wydaje się, iż ich zróżnicowanie wewnętrzne w okresie transformacji znacznie się pogłębiło. W małych miastach zmieniła się bowiem rola przemysłu, w niektórych, nawet bardzo małych ośrodkach, powstają nowoczesne specjalne strefy ekonomiczne, a czasem nawet już strefy handlowe (Wdowiarz-Bilska 2009; Hajduga 2009). W innych miastach, w tym położonych na atrakcyjnych terenach pod względem dostępności do dużych miejskich rynków pracy, buduje się nowoczesne osiedla domów tak jednorodzinnych, jak i wielorodzinnych. Osiedla takie umiejscowione są poza zwartą zabudową miejską, w miejscach, które wcześniej nie pełniły funkcji mieszkaniowej. Za tymi zmianami w fizjonomii postępują również zmiany w strukturze społeczno-zawodowej mieszkańców, zwiększając stopień zróżnicowań wewnętrznych miasta.

Analiza zmian w powyższych pracach, jeśli jest obecna, to dotyczy zazwyczaj długiego okresu historycznego (Michalski 1994), co jest zrozumiałe z punktu widzenia czasu, jaki jest potrzebny, aby zmiany zachodzące w przestrzeni małych miast znalazły swoje odzwierciedlenie w statystyce. Tylko nieliczne publikacje ukazują, że zmiany przestrzenne mogą być wyraźnie zauważalne już w ciągu 20 lat (Bińczyk, Jażdżewska 2005/2006).

Wśród wykorzystywanych materiałów źródłowych w badanych opracowaniach dominują publikowane materiały statystyczne, znacznie rzadziej geografowie sięgają do danych niepublikowanych, dostępnych (bardziej lub mniej) w urzędach miejskich i starostwach powiatowych czy innych instytucjach, w tym urzędach geodezyjnych. Geodezyjne bazy danych, obejmujące m. in. użytkowanie ziemi i jej własność, a także ewidencję budynków w mieście oraz powrót do gospodarki rynkowej, pozwalają już dzisiaj na bardziej teoretyczne studia.

Stosunkowo często wykorzystuje się metodę badań ankietowych, choć wydaje się, iż we współczesnej rzeczywistości nie zawsze jest to postępowanie dające wiarygodne materiały. Ze względu na brak zaufania i mnogość takich badań, prowadzonych przez różne firmy, coraz trudniej jest o odpowiedzialnych respondentów, tym bardziej iż

odpowiedzi na geograficzne badania ankietowe często wymagają nieco dłuższego czasu i zastanowienia. Wydaje się, iż wszelkiego typu badania (ilościowe i jakościowe), prowadzone na terenie małego miasta, warto byłoby wzbogacić wywiadem z kilkoma osobami, znającymi sytuację danego ośrodka (np. z nauczycielem geografii czy historii, miejscowym kronikarzem, urzędnikiem, właścicielem większej firmy). Wśród stosowanych natomiast metod prezentacji dominuje, jak się wydaje, tradycyjna metoda charakterystyki opisowej, prezentacji tabelarycznej i graficznej omawianych zjawisk. Szerokie możliwości techniczne powodują, iż coraz częściej używana jest też metoda fotograficznej prezentacji i dokumentacji badanych obiektów, co znacznie uatrakcyjnia odbiór prac.

1.3. Wykaz polskiej literatury geograficznej, poświęconej małym miastom za lata 1990–2009, zebrany w grupy tematyczne

Publikacje zbiorowe

- Heffner K. (red.), (2005), *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, Wyd. AE, Katowice.
- Heffner K., Marszał T. (red.), (2005), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Heffner K., Marszał T. (red.), (2005/2006), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Heffner K., Marszał T. (red.), (2006), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Heffner K., Marszał T. (red.), (2007), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.
- Heffner K., Marszał T. (red.), (2008), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Maik W. (red.), (1997), *Problematyka rozwoju lokalnego w warunkach transformacji systemowej*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 177.
- Marszał T. (red.), (2009), *Struktura funkcjonalna małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.

- Marszał T. (red.), (2009), *Funkcja przemysłowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Marszał T. (red.), (2009), *Funkcja usługowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Poczubot J. (red.), (2009), *Specyfika odnowy małych i średnich miast w Polsce*, Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, Kraków.
- Rydz E. (red.), (2006), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Rydz E. (red.), (2007), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Zemło M. (red.), (2003), *Małe miasta: przestrzenie*, Collegium Suprasliense, Supraśl.

Ujęcia teoretyczne/typologiczne

- Heffner K., Marszał T. (2006), *Uwarunkowania rozwoju i zmiany w zagospodarowaniu małych miast w Polsce w drugiej połowie XX w.*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Jaroszyńska M. (2005), *Czynniki rozwoju małych miast*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Marszał T. (1998), *Trends in the Development of Small Towns in Poland. Experiences and Prospects*, „Regional Symbiosis”, Vol. 6.
- Rabsztyn B. (2006), *Czynniki rozwoju małych miast w okresie transformacji systemowej*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.

Publikacje dotyczące funkcji i podstaw gospodarczych małych miast

Funkcja administracyjna/rola lokalnych samorządów

- Furmankiewicz M. (2007), *International Cooperation of Polish Municipalities: Directions and Effects*, „Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie”, Vol. 98 (3).
- Gibas P. (2009), *Specyfika funkcjonowania samorządów małych miast województwa śląskiego*, [w:] Marszał T. (red.), *Struktura funkcjonalna małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.

- Heffner K., Czarnecki A. (2005), *Małe i średnie miasta w lokalnych i regionalnych strategiach rozwoju*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Ilnicki D. (2009), *Statystyczna i rzeczywista przestrzeń instytucjonalna miasta*, [w:] Marszał T. (red.), *Struktura funkcjonalna małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kukła B. (2008), *Źródła finansowania rozwoju małych miast w dobie integracji europejskiej*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Kwiatk-Sołtys A. (2002), *Miejsce małych miast w systemie ośrodków powiatowych w Polsce*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Współczesne formy osadnictwa miejskiego i ich przemiany*, XV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kwiatk-Sołtys A. (2002), *The International Co-operation of Towns and Cities in the Małopolska Province*, [w:] Namyślak B., Kozieł R. (red.), *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych VII. Współczesne procesy transformacji w układach lokalnych i regionalnych w Polsce*, UWrocław, Wrocław.
- Kwiatk-Sołtys A. (2005), *The Role of Small District Towns in the Urban Agglomeration System in Poland*, „Bulletin of Geography”, Socio-Economic Series, No. 4.
- Nowak J. F. (2007), *Modernizacja lokalnej administracji publicznej w małych miastach polskich obszarów metropolitalnych*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.
- Parysek J. J. (1995), *Rola samorządu terytorialnego w rozwoju lokalnym*, [w:] Parysek J. J. (red.), *Rozwój lokalny: Zagospodarowanie przestrzenne i nisze atrakcyjności gospodarczej*, „Studia KPZK PAN”, t. 106.

Przemiany funkcji/ współczesne funkcje/ czynniki aktywizacji

- Bisaga A. (2006), *Funkcje małych i średnich miast wobec obszarów wiejskich w nowym paradygmacie rozwoju regionalnego*, [w:] Słodczyk J., Szafranek E., *Kierunki przekształceń struktury gospodarczej i społeczno-demograficznej miast*, UO, Opole.

- Budner W. (1994), *Współczesne zmiany funkcji i typów funkcjonalnych miast województwa poznańskiego*, „Zeszyty Naukowe AE”, ser. 1, z. 221, Poznań.
- Chądzyńska E. (2008), *Zmiany funkcji małych miast i ich wpływ na rozwój – analiza wybranych przykładów*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Jażewicz I. (2000), *Wpływ kapitału zagranicznego na aktywizację społeczno-gospodarczą małych miast Środkowego Wybrzeża*, [w:] *Miasto postsojalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany*, XIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, UŁ, ŁTN, Łódź.
- Jażewicz I. (2001), *Przemiany podstaw rozwoju gospodarczego małych miast Pomorza Środkowego w okresie transformacji gospodarczej*, [w:] Sagan I., Czepczyński M. (red.), *Wybrane problemy badawcze geografii społecznej w Polsce*, UG, Gdańsk.
- Kamińska W. (2006), *Aktywność gospodarcza osób fizycznych w małych miastach Polski*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Kołodziejczak A. (2007), *Uwarunkowania funkcjonalno-przestrzenne rozwoju małych miast Wielkopolski*, [w:] Rydz E., *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Konecka-Szydłowska B. (2004), *Wpływ inwestycji zagranicznych na rozwój społeczno-gospodarczy małego miasta*, [w:] Słodczyk J. (red.), *Rozwój miast i zarządzanie gospodarką miejską*, UO, Opole.
- Kudelko J., Zióło Z. (2006), *Funkcje małych miast w przestrzeni rolniczej*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Kupiec L., Truskołaski T. (1992), *Funkcje miast województwa białostockiego na tle procesów urbanizacyjnych*, „Zeszyty Naukowe UW”, Prace Ekonomiczne, t. 17, Białystok.
- Kwiatek-Sołtys A. (1998), *Zagadnienia współczesnych przemian funkcjonalnych małych miast południowej Polski, na przykładzie województwa tarnowskiego*, [w:] *Metodologia geografii osadnictwa na przełomie wieków*, X Konwersatorium Wiedzy o Mieście, UŁ, ŁTN, Łódź.
- Kwiatek-Sołtys A. (2003), *Czynniki aktywizacji gospodarczej małych miast województwa małopolskiego*, „Folia Geographica”, ser. Geographica-Oeconomica, vol. 31–32.

- Łoboda J. (1992), *Funkcje społeczno-gospodarcze małych miast sudeckich*, [w:] *Współczesne problemy geografii społeczno-ekonomicznej Polski*, UAM, Poznań.
- Młynarczyk-Jasińska H. (2007), *Działalność gospodarcza w gminach miejsko-wiejskich małych miast województwa łódzkiego*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Pałka E. (2008), *Klasyfikacja funkcjonalna małych miast województwa świętokrzyskiego*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Pawlikowska-Maj M. (1990), *Przemiany funkcjonalne miast Dolnego Śląska*, „Prace Naukowe AE”, nr 541, Wrocław.
- Sokołowski D. (1991), *Charakterystyka małych miast Polski w kategoriach funkcjonalnych i infrastrukturalnych*, [w:] *Morze Bałtyckie i jego pobrzeże*, Materiały 40-tego Ogólnopolskiego Zjazdu PTG, Gdańsk.
- Sokołowski D. (1992), *Zróżnicowanie małych miast Polski w aspekcie funkcjonalnym i infrastrukturalnym*, „Czasopismo Geograficzne”, t. 63, z. 3–4.
- Sokołowski D. (1994), *Hierarchia miejscowości centralnych w makroregionie dolnej Wisły*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Geografia, t. 26.
- Sokołowski D. (1999), *Funkcje centralne w zbiorze małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce*, „Przegląd Geograficzny”, t. 71, z. 3.
- Sokołowski D. (2000), *Charakterystyka funkcjonalna zbioru małych miast i dużych osiedli wiejskich w Polsce*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Geografia, t. 30.
- Szajnowska-Wysocka A. (2004), *Regionalne zróżnicowanie funkcji małych miast w województwie śląskim*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, UWr., Wrocław.
- Szajnowska-Wysocka A., Zuzańska-Żyśko E. (2004), *Regionalne zróżnicowanie funkcji małych miast w województwie śląskim*, [w:] E. Jakubowicz, A. Raczek (red.), *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, Wyd. UWr., Wrocław.
- Szmytkie R. (2009), *Zróżnicowanie funkcjonalne małych miast województwa dolnośląskiego*, [w:] Marszał T. (red.), *Struktura funkcjonalna małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Szymańska D., Grzelak-Kostulska E. (2005), *Małe miasta w Polsce*, [w:] Heffner K. (red.), *Zmiany ludnościowe i funkcjonalne w drugiej połowie XX wieku*, Wyd. AE, Katowice.

- Zdrojewski E. Z. (1993), *Wybrane problemy aktywizacji społeczno-gospodarczej małych miast w Polsce*, [w:] Maik W. (red.), *Problematyka lokalnych systemów osadniczych*, UMK, Toruń.
- Zuzańska-Żyśko E. (2002), *Postfordowski model organizacji gospodarki małych miast województwa śląskiego*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Współczesne formy osadnictwa miejskiego i ich przemiany*, XV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Zuzańska-Żyśko E. (2004), *Przemiany gospodarcze małych miast województwa śląskiego*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Zuzańska-Żyśko E. (2005a), *Economic Transformation of Small Silesian Towns in the Year 1990–1999*, [w:] Nowosielska E., Parysek J. (eds.), *Cities in the Transforming Post-Communist Countries: Ten Years of Economic, Social and Spatial Experience*, „Geographia Polonica”, Vol. 78, No. 1.
- Zuzańska-Żyśko E. (2005b), *Rola małych podmiotów gospodarczych w kształtowaniu struktury funkcjonalnej małych miast w regionie śląskim*, [w:] K. Heffner (red.), *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, AE, Katowice.
- Zuzańska-Żyśko E. (2006), *Generalne cechy procesu transformacji. Studium przypadku małych miast na Górnym Śląsku*, [w:] Słodczyk J., Szafranek E. (red.), *Kierunki przekształceń struktury gospodarczej i społeczno-demograficznej miast*, UO, Opole.

Funkcja przemysłowa małych miast

- Czapliński P. (2005), *Postawy społeczności lokalnych wobec działalności przemysłowej (przykład małych miast subregionu śląskiego)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Kachniarz T., Makowska K., Szymkiewicz E. (1996), *Małe miasta przemysłowe*, IGPIK, Warszawa.
- Kwiatek-Sołtys A. (2000), *Miejsce przemysłu w strukturze funkcjonalnej małych miast Regionu krakowskiego*, [w:] *Problemy transformacji struktur przemysłowych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG”, nr 1, Warszawa–Kraków.

- Lamprecht M. (2009), *Przemiany funkcjonalne terenów przemysłowych w małych miastach Polski Środkowej – ujęcie przestrzenne*, [w:] Marszał T. (red.), *Funkcja przemysłowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Myna A. (1993), *Przemysł w małych miastach*, „Człowiek i Środowisko”, z. 2–3.
- Rydz E., Jażewicz I. (2001), *Przemiany strukturalne przemysłu na przykładach małych miast Pomorza Środkowego*, [w:] *Problemy przemian struktur przemysłowych w procesie wdrażania reguł gospodarki rynkowej*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG”, nr 3, Warszawa–Kraków–Rzeszów.
- Świdurska A. (2004), *Struktura organizacji przemysłu w małych i średnich miastach regionu poznańskiego w warunkach transformacji systemowej*, UAM, Wyd. Bogucki, Poznań.
- Świdurska A. (2006), *Przedsiębiorczość w małych miastach strefy wpływu aglomeracji poznańskiej*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Wdowiarz-Bilska M. (2009), *Nowoczesne strefy przemysłowe w strukturze małych miast i miejscowości w Krakowskim Obszarze Metropolitalnym*, [w:] Marszał T. (red.), *Funkcja przemysłowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.

Funkcja rolnicza i obsługi rolniczego zaplecza

- Czapiewski K. Ł. (2006), *Małe miasta w przestrzeni rolniczej i nierolniczej – analiza porównawcza sytuacji społeczno-gospodarczej*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Czarnecki A. (2007), *Rola małych miast w strukturze rynków pracy ludności wiejskiej (przykład dojazdów do pracy)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.
- Dams-Lepiarz M., Dobrowolski J. (2006), *Historyczne i współczesne znaczenie rolnictwa w małych miastach województwa lubelskiego*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Gwiaździńska-Goraj M., Kurowska K. (2007), *Gospodarka przestrzenna małych miast w powiązaniu z obszarami wiejskimi*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.

- Heffner K. (2003), *Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich*, [w:] Stasiak A. (red.), *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 207.
- Heffner K., Solga B. (2006), *Lokalne centra rozwoju obszarów wiejskich – znaczenie i powiązania małych miast*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Jażewicz I. (2006), *Rola małych miast w przestrzeni rolniczej Pomorza Środkowego*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Kłuba M. (2007), *Uwarunkowania agrarne małych miast Pomorza Nadwiślańskiego*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Kozłowski L. (2007), *Miasteczka rolnicze w Polsce. Geneza i trwałość funkcji rolniczej miast*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Kwiatek-Sołtys A. (1998), *Rolnicza baza ekonomiczna małych miast regionu krakowskiego*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP”, Prace Geograficzne, z. 198, Kraków.
- Lewiński S. (1991), *Czy koniec ery miasteczek rolniczych?*, „Przegląd Geograficzny”, t. 63, z. 1–2.
- Maj H. (2007), *Zmiany w rolniczym użytkowaniu ziemi w małych miastach województwa lubelskiego*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Owczarczyk A. (2008), *Małe miasta a wiejski rynek pracy w Polsce*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Rajman J. (2006), *Małe miasto w przestrzeni rolniczej – wybrane kwestie metodologiczne*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Rajman J., Kwiatek-Sołtys A. (1998), *Rola małych miast w kształtowaniu struktury przestrzennej wiejskiego zaplecza, na przykładzie województwa południowej Polski*, „Zeszyty Naukowe WSiIZ”, nr 5, Rzeszów.
- Rudnicki R. (2006), *Wzrost aktywności agrarnej mieszkańców miast jako nowe zjawisko w okresie transformacji gospodarki*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.

- Rydz E., Jażewicz I. (1999), *Nowe stimulatory rozwoju gospodarczego małych miast Pomorza Środkowego w okresie transformacji gospodarczej. Materiały III Krajowej Konferencji Naukowej*, PK, Koszalin.
- Świdurska A. (2008), *Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich w Pozańskim Obszarze Metropolitalnym*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Zuzańska-Żyśko E. (2005), *Rural Subsidiary Region versus Types of Specialisation of Small Towns, Exemplified by the Silesian Region*, [w:] Pałka E. (ed.), *Alternative Sources of Farms Income*, Institute of Geography J. Kochanowski, Kielce.

Funkcja turystyczna/uzdrowiskowa

- Banasiak J., Kowara S., Kraszevska A. (2009), *Funkcja turystyczna małych miast regionu łódzkiego*, [w:] Marszał T. (red.), *Funkcja usługowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Jażewicz I. (2001), *Funkcja turystyczna małych miast nadmorskich Środkowego Wybrzeża*, „Zeszyty Naukowe WPSzTiH”, nr 1, Bydgoszcz.
- Kwiątek-Sołtys A. (1996), *Miejsce ośrodków turystyczno-wypoczynkowych w systemie miast karpaccich*, [w:] *Polska w Europie Bałtyckiej*, 45 Zjazd PTG, Słupsk.
- Rydz E., Jażewicz I. (1999), *Funkcja turystyczna małych miast Pomorza Środkowego*, „Słupskie Prace Matematyczno-Przyrodnicze”, nr 12c.
- Węclawowicz-Bilska E. (2006), *Atrakcyjność przestrzeni małych miast i miejscowości uzdrowiskowych w dorzeczu Górnej Wisły*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Zuzańska-Żyśko E. (2005), *Funkcja turystyczna małych miast województwa śląskiego*, [w:] E. Rydz (red.), *Kształtowanie funkcji turystycznych w miejscowościach uzdrowiskowych*, PAP, Słupsk.

Rozwój usług w małych miastach

- Nowak A., Turczyn M. (2009), *Nowe inwestycje usługowe na tle rozwoju funkcji usługowej w małych miastach województwa łódzkiego od roku 1995*, [w:] Marszał T. (red.), *Funkcja usługowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.

- Twardzik M. (2009), *Zmiany funkcji handlowej małych miast województwa śląskiego*, [w:] Marszał T. (red.), *Funkcja usługowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Wdowiarz-Bilska M. (2005/2006), *Stan usług w małych miastach i miejscowościach uzdrowiskowych*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Konecka-Szydłowska B. (2008), *Zmiany w strukturze usług małych miast Wielkopolski*, [w:] Dominiak J. (red.), *Przemiany w sferze usług w Polsce*, Wyd. Bogucki, Poznań.

Problemy rozwoju infrastruktury w małych miastach

- Bartosiewicz B. (2005/2006), *Infrastruktura komunalna małych miast w województwie łódzkim (ujęcie statystyczne)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Bartosiewicz B. (2007), *Źródła finansowania komunalnych inwestycji infrastrukturalnych – przykład gmin miejsko-wiejskich województwa łódzkiego*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Bartosiewicz B., Turczyn M. (2008), *Struktura komunalnych inwestycji infrastrukturalnych oraz inwestycji budowlanych i ich wpływ na kierunki rozwoju przestrzennego najmniejszych miast województwa łódzkiego*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Milewska K., Ogrodowczyk A. (2008), *Gospodarka mieszkaniowa w małych miastach województwa łódzkiego – wybrane przykłady*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Pielesiak I., Bartosiewicz B. (2009), *Funkcja komunikacyjna małych miast w regionie łódzkim*, [w:] Marszał T. (red.), *Funkcja usługowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Siemiński J. L. (1993), *Systematyzacja typologiczna małych obszarów (gmin) ze względu na ich wyposażenie w infrastrukturę*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 3.
- Soczówka A. (2009), *Komunikacja miejska w małych miastach w województwie śląskim*, [w:] Marszał T. (red.), *Funkcja usługowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.

Problemy społeczne-zawodowe małych miast

- Barańska P. (2000), *Bezrobocie i jego wpływ na rozwój lokalnych rynków pracy małych miast na przykładach z Pomorza Środkowego*, [w:] Jazdzewska I. (red.), *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany*, XIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, ŁTN, Łódź.
- Dzierżyć M. (2008), *Formy przeciwdziałania bezrobociu w małych miastach*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Jażewicz I. (2001), *Procesy rozwoju demograficznego w małych miastach Pomorza Środkowego w okresie transformacji gospodarczej*, „Słupskie Prace Matematyczno-Przyrodnicze”, nr 13c.
- Jażewicz L. (2001), *Węzłowe problemy bezrobocia w małych miastach Pomorza Środkowego w okresie zmian systemowych*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Ekonomiki i Zarządzania Politechniki Koszalińskiej”, nr 7.
- Kiniorska I. (2007), *Wybrane tendencje przeobrażeń demograficznych w małych miastach województwa świętokrzyskiego*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Kołodziejczyk D. (2006), *Infrastruktura społeczna w rozwoju małych miast*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Konecka-Szydłowska B. (2003), *Zmiany społeczno-gospodarcze w małych miastach województwa wielkopolskiego*, [w:] Śmigielska M., Słodczyk J. (red.), *Geograficzne aspekty globalizacji i integracji europejskiej*, PTG, UO, Opole.
- Konecka-Szydłowska B., Matkowski R. (2008), *Społeczno-demograficzna charakterystyka sieci miast województwa podlaskiego*, „Biuletyn Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM”, ser. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, nr 4.
- Konecka-Szydłowska B., Weltrowska J. (2006), *Population Changes in the Towns of Wielkopolska Voivodeship*, „Bulletin of Geography”, Socio-Economic Series, No. 5.
- Kotus J. (2005), *Sąsiedztwo w małym mieście*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.

- Kurek S. (2006), *Starzenie się ludności małych miast i obszarów wiejskich w Polsce na ile pozostałych jednostek osadniczych*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Kwiatek-Sołtys A. (1996), *Czynniki rozwoju demograficznego małych miast w zapleczu Krakowa*, [w:] *Problemy społeczne rozwoju regionalnego*, UŚ, Sosnowiec.
- Kwiatek-Sołtys A. (2000), *Przemiany demograficzne małych miast województwa małopolskiego*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny AP”, Prace Geograficzne, nr 18.
- Kwiatek-Sołtys A. (2002), *Zmiany na rynkach pracy w małych miastach województwa małopolskiego*, [w:] Słodczyk J. (red.), *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, UO, Opole.
- Kwiatek-Sołtys A. (2004a), *Przemiany struktur ludnościowych w małych miastach powiatowych w Polsce w latach 1992–2002*, [w:] Słodczyk J., Rajchel D. (red.), *Przemiany demograficzne i jakość życia ludności miast*, UO, Opole.
- Kwiatek-Sołtys A. (2004b), *The Dynamics of Population Changes of Small Towns in Poland in the Years 1950–2002*, „Bulletin of Geography”, Socio-Economic Series, No. 3.
- Kwiatek-Sołtys A. (2006), *Migration Attractiveness of Small Towns in the Małopolska Province*, „Bulletin of Geography”, Socio-Economic Series, No. 5.
- Maik W. (1993), *Attitudes towards the Social Environment of a Small Town*, „Geographia Polonica”, Vol. 61.
- Maślanka J. (2008), *Uwarunkowania dostępu do lokalnych rynków pracy mieszkańców obszarów wiejskich Kujaw*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Mazur K. (2008), *Małe miasta a lokalna aktywność ekonomiczna*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Miszczuk A., Ponikowski H. (2008), *Potencjał społeczno-ekonomiczny małych miast regionu lubelskiego*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.

- Mularczyk M. (2006), *Przemiany społeczno-zawodowe w małych miastach woj. świętokrzyskiego w latach 1995–2004*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Nytko-Wołoszczuk B. (2006), *Demograficzne aspekty przemian w małych miastach województwa opolskiego w latach 1992–2003*, [w:] Słodczyk J., Szafranek E. (red.), *Kierunki przekształceń struktury gospodarczej i społeczno-demograficznej miast*, UO, Opole.
- Rajchel D. (2005), *Współzależność między rynkiem pracy a sytuacją społeczno-gospodarczą w małych miastach woj. opolskiego*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Rydz E., Jażewicz I. (1997), *Tendencje zmian w rozwoju demograficznym i układzie hierarchicznym małych miast Pomorza Środkowego*, „Prace Instytutu Zarządzania i Marketingu”, z. 2, Koszalin.
- Suchta J., Jasiński J. (2008), *Zmiany w potencjale społeczno-ekonomicznym małych miast regionu Warmii i Mazur*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Zuzańska-Żyśko E. (2002), *Demographic Potential of Small Towns of Silesian Province in the Last Decade of 20th Century*, „Biuletyn Geograficzny”, nr 1.
- Zuzańska-Żyśko E. (2003), *Population Types of Small Towns in Silesian Province*, „Bulletin of Geography”, Socio-Economic Series, No. 2.

Warunki życia mieszkańców małych miast

- Churski P. (1993), *Badanie poziomu i warunków życia ludności małego miasta na podstawie koncepcji terytorialnego systemu społecznego*, [w:] Maik W. (red.), *Problematyka lokalnych systemów osadniczych*, UMK, Toruń.
- Gierańczyk W. (2006), *Zróżnicowanie i zmiany poziomu życia ludności w gminach wiejskich i w małych miastach województwa kujawsko-pomorskiego w latach 1995–2004*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Gołąb-Korzeniowska M. (2005/2006), *Warunki życia w miastach uzdrowiskowych a obecny stan ich zagospodarowania*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.

- Jeziarska-Thole A. (2007), *Zmiany warunków życia ludności w małych miastach w Zjednoczonej Europie na przykładzie Pojezierza Chełmińskiego (w latach 1995–2004)*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Kiniorska I. (2008), *Warunki życia w małych miastach województwa świętokrzyskiego*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Kwiatek-Sołtys A., Haydukiewicz L. (2004), *The Level of Life Quality in Small District Towns in Poland*, [w:] *Featuring the Quality of Urban Life in Contemporary Cities of Eastern and Western Europe*, University of Gdańsk, Gdańsk–Poznań.
- Nytko-Wołoszczuk B. (2005), *Warunki życia mieszkańców małych miast woj. opolskiego*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Płaziak M. (2004), *Poziom życia ludności miast województwa małopolskiego ze szczególnym uwzględnieniem miast małych i najmniejszych*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Zborowski Z., Winiarczyk-Rażniak A. (2007), *Poziom życia w małych miastach Obszaru Metropolitalnego Krakowa (centrum versus peryferie)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.

Małe miasta w obszarach metropolitalnych

- Adamczyk R. (2008), *Znaczenie małych miast subregionu centralnego woj. śląskiego dla rozwoju Śląskiego Obszaru Metropolitalnego*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Bogacz T., Żłobińska K. (2006), *Warunki rozwoju małych miast w obrębie wrocławskiego obszaru metropolitalnego (wybrane przykłady)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Deja W. (1992), *Dynamika rozwoju i funkcje miast strefy podmiejskiej Poznania w latach 1960–1988*, „Czasopismo Geograficzne”, t. 63, z. 3–4.

- Gołąb-Korzeniowska M. (2008), *Małe miasta Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego jako zaplecze mieszkalne Krakowa*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Heffner K. (2008), *Zmiany roli i kierunków rozwoju małych miast w strefach metropolitalnych*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J. (1991), *Miasta łódzkiego zespołu miejskiego i ich związku z Łodzią*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Geographica, nr 13.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J. (1992), *Powiązania między miastami łódzkiego zespołu miejskiego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 1238.
- Jażewicz I. (2008), *Małe miasta w strefie ekspansji aglomeracji gdańskiej*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Jokiel B., Miszewska B. (2007), *Małe miasta z dwudziestowiecznym rodowodem i ich rola w okręgach metropolitalnych*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.
- Konecka-Szydłowska B. (2006), *Wzrost ludnościowy i rozwój budownictwa mieszkaniowego w miastach strefy podmiejskiej Poznania*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Konecka-Szydłowska B., Matykowski R. (2005), *Procesy urbanizacji w Wielkopolsce oraz w strefie podmiejskiej Poznania*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki*, XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Korenik S., Rogowska M. (2007), *Funkcjonowanie małego miasta w granicach obszaru metropolitalnego (przypadek Siechnic)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.
- Litwińska E. (2007), *Wybrane wskaźniki społeczno-ekonomiczne do badania wpływu metropolii na małe miasta (przykład Wrocławia)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.
- Mlek M., Zipser W. (2007), *Szanse rozwoju małych miast w obszarze metropolitalnym a kształtowanie sieci komunikacyjnej*, [w:] Heffner K.,

- Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.
- Świdurska A. (2007), *Efektywność rozwoju strukturalnego małych miast w strefie wpływu aglomeracji poznańskiej*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.
- Wdowicka M. (2007), *Lokalizacja nowych osiedli mieszkaniowych w obszarze metropolitalnym a kształtowanie sieci komunikacyjnej*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.
- Wdowicka M. (2008), *Rola małych miast w kształtowaniu konkurencyjności obszarów metropolitalnych*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Zakrzewska-Półtorak A. (2008), *Przekształcenia w strukturze społeczno-ekonomicznej wybranych małych miast Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Zuzańska-Żyśko E. (2007), *Małe miasta w strefie oddziaływania ośrodków regionalnych*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 232.

Małe miasta w ujęciu kontinuum wiejsko-miejskiego

- Ilnicki D. (1995), *Warunki mieszkaniowe w ujęciu kontinuum miejsko-wiejskiego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 1730, Prace Instytutu Geograficznego, ser. B, Geografia Społeczna i Ekonomiczna, t. 12.
- Sokołowski D. (1996), *Struktura kontinuum wiejsko-miejskiego w Polsce a proces kreowania „nowych miast”*, [w:] Domański R. (red.), *Nowa generacja w badaniach gospodarki przestrzennej*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 174.
- Sokołowski D. (1999), *Zróżnicowanie zbioru małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce w ujęciu koncepcji kontinuum wiejsko-miejskiego*, UMK, Toruń.
- Szymańska D. (1992), *Małe miasta województwa toruńskiego i włocławskiego w ujęciu kontinuum miejsko-wiejskiego*, „Czasopismo Geograficzne”, t. 63, z. 1.

Problematyka miast zdegradowanych oraz nowych

- Drobek W. (1991), *Cechy miejskie i rozwój ludnościowy ośrodków bez formalnego statusu miejskiego w woj. opolskim*, „Studia Śląskie”, t. 50.
- Drobek W. (1999), *Rola miast zdegradowanych w sieci osadniczej Śląska*, PIN, Opole.
- Drobek W. (2002), *Polskie nowe miasta (1997–2001)*, [w:] Słodczyk J. (red.), *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, UO, Opole.
- Drobek W., Heffner K. (1993), *Problemy i uwarunkowania restytucji praw miejskich ośrodka lokalnego*, [w:] Maik W. (red.), *Problematyka lokalnych systemów osadniczych*, UMK, Toruń.
- Krzysztofik R. (2006), *Nowe miasta w Polsce w latach 1980–2007*, [w:] *Geneza i mechanizmy rozwoju, próba typologii*, UŚ, Sosnowiec.
- Kwiątek-Sołtys A. (2002), *Miejsce byłych miast w sieci osadniczej południowej Polski*, [w:] *Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej – bilans dokonań*, 50 Zjazd PTG, Urz., Rzeszów.
- Sokołowski D. (2001), „Nowe” miasta w Polsce, „Wspólnota – Pismo Samorządu Terytorialnego”, nr 22.
- Sokołowski D. (2002), *Nowe nadania praw miejskich w Polsce*, „Promocje Kujawsko-Pomorskie”, nr 8–10.
- Szymańska D. (1993), *New Towns in Regional Development*, Wyd. UMK, Toruń.
- Szymańska D. (1996), *Nowe miasta w systemach osadniczych*, Wyd. UMK, Toruń.

Analiza sieci małych miast

- Bagiński E. (1998), *Małe miasta w strukturze osiedleńczej Polski*, Wyd. PWr., Wrocław
- Barek R., Zaniewska H. (2006), *Warunki rozwoju małych miast w Wielkopolsce*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Becla A., Ciechelska A., Czaja S. (2004), *Podstawowe determinanty rozwoju małych miast regionu wałbrzyskiego na początku XXI stulecia*, [w:] Słodczyk J. (red.), *Rozwój miast i zarządzanie gospodarką miejską*, UO, Opole.

- Brol R. (1990), *Małe miasta na Dolnym Śląsku i warunki oraz czynniki ich rozwoju*, „Prace Naukowe AE”, nr 541, Wrocław.
- Brzosko-Sermak A. (2006), *Wpływ przygranicznego położenia miast na dynamikę ich rozwoju (przykład woj. warmińsko-mazurskiego)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Chądzyńska E. (2005/2006), *Zmiany struktury i perspektywy rozwoju wybranych małych miast dolnośląskich*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Ciechocińska M. (1994), *Miasta północnego Mazowsza w procesach przemian ekonomicznych i politycznych*, [w:] Kaltenberg-Kwiatkowska E. (red.), *Miasta polskie w dwusetlecie prawa o miastach*, PTS, Warszawa.
- Gibas P. (2008), *Małe miasta województwa śląskiego – projektowane kierunki zmian*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, Wyd. AE, Katowice.
- Jażdżewska I. (2007), *Rola małych miast w miejskiej sieci osadniczej Polski*, [w:] Rydz. E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Jażewicz I. (2009), *Funkcjonowanie małych miast Pomorza Środkowego w okresie transformacji systemowej*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Konecka-Szydłowska B. (2004), *Małe miasta i ich przemiany w strefie zachodniego pogranicza*, [w:] Michalczyk Z. (red.), *Badania geograficzne w poznawaniu środowiska*, Zjazd PTG, UMCS, Lublin.
- Kulas I. (2005), *Problemy rozwoju małych miast woj. warmińsko-mazurskiego*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Kulczyńska K. (2007), *Małe miasta województwa lubuskiego – rola i funkcjonowanie*, [w:] Rydz. E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Kulesza M., Marszał T. (1998), *Małe miasta obszaru Polski Środkowej w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] Markowski T., Marszał T. (red.), *Gospodarka przestrzenna miast polskich w okresie transformacji*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 182.
- Kwiatek-Sołtys A. (2002), *Współczesne uwarunkowania rozwoju miast w woj. małopolskim*, [w:] Górka Z., Jelonek A. (red.), *Geograficzne uwarunkowania rozwoju Małopolski*, UJ, Kraków.

- Kwiątek-Sołtys A. (2004), *Małe miasta województwa małopolskiego w okresie transformacji systemowej*, Wyd. Nauk. Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- Kwiątek-Sołtys A. (2005), *Małe miasta woj. małopolskiego na przełomie XX i XXI w.*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Lamprecht M., Marszał T. (2004), *Small Towns in Central Poland and Their Role in Regional Development*, [w:] Gök T., Marszał T. (eds.), *Urban and Regional Development – Concepts and Experiences*, „Studia Regionalia KPZK”.
- Marszał T., Kulesza M. (1998), *Małe miasta obszaru Polski Środkowej w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] Markowski T., Marszał T. (red.), *Gospodarka przestrzenna miast polskich w okresie transformacji*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 182.
- Nowak M., Sikora D. (2005), *Konkurencyjność małych i średnich miast regionu łódzkiego*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Nytko-Wołoszczuk B. (2004), *Małe miasta Opolszczyzny w okresie transformacji systemowej*, [w:] Słodczyk J. (red.), *Rozwój miast i zarządzanie gospodarką miejską*, UO, Opole.
- Staszewska S. (2005), *Zasoby lokalne jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego małych miast (przykład polskich zachodnich miast przygranicznych)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Suchta J., Jasiński J. (2007), *Małe miasta Warmii i Mazur a rozwój obszarów wiejskich regionu*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Szajnowska-Wysocka A., Zusańska-Żyśko E. (1999), *Małe miasta województwa katowickiego w świetle regionalizacji kraju*, [w:] Łoboda J., Grykień S., *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, UWr., Wrocław.
- Zusańska-Żyśko E. (2002), *Przyczyny powstawania i rozwoju małych miast województwa śląskiego*, [w:] Słodczyk J. (red.), *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, UO, Opole.

- Zuzańska-Żyśko E. (2005), *Małe miasta w okresie transformacji. Studium w regionie śląskim*, Wyd. Śląsk, Katowice.
- Zuzańska-Żyśko E. (2007), *Small Towns in Śląskie Voivodeship*, „Bulletin of Geography”, Vol. 7.

Przestrzeń małych miast – różne aspekty

- Czarnecki B. (2003), *Rola historycznego rynku miejskiego we współczesnym funkcjonowaniu i strukturze małych miast Białostockizny*, [w:] Zemło M. (red.), *Małe miasta – przestrzenie*, Collegium Suprasienlis, Supraśl.
- Gotowski R. (2007), *Zastosowanie metody tańcuchów Markowa do badania zmian struktury użytkowania ziemi w małych miastach województwa kujawsko-pomorskiego*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Gzell S. (2006), *Bariera rozwoju małych miast w świetle wymogów urbanistycznych (przykład małych miast rekreacyjnych)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Kachniarz T. (1993), *Zagospodarowanie przestrzenne małych miast*, Agencja Wydawnicza IGPiK, Warszawa.
- Kwiatek-Sołtys A. (2006), *Dynamika zaludnienia a zmiany w użytkowaniu przestrzeni małych miast w Polsce*, [w:] Słodczyk J., Klimek R. (red.), *Przemiany przestrzeni miast i stref podmiejskich*, UO, Opole.
- Kwiatek-Sołtys A. (2007), *Struktura własnościowa ziemi w małych miastach (na przykładzie miast województwa małopolskiego)*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Polska geografia osadnictwa. Dotychczasowy dorobek, Program badań, XX Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kwiatek-Sołtys A. (2008), *Zmiany w strukturze użytkowania ziemi w małych miastach a konkurencyjność miejskiej przestrzeni*, [w:] Słodczyk J., Rajchel D. (red.), *Przekształcenia strukturalne miast i zrównoważony rozwój gospodarki miejskiej*, UO, Opole.
- Łaguna D. (2003), *Rewitalizacja – szansa na odnowienie miasta*, [w:] Łaguna T. M., *Małe miasto w zjednoczonej Europie*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn.
- Masztalski R. (2005), *Przeobrażenia struktury przestrzennej małych miast Dolnego Śląska po 1945 r.*, Wyd. PWr., Wrocław.

- Przesmycka E. (2001), *Przeobrażenia zabudowy i krajobrazu miasteczek Lubelszczyzny*, Wyd. PL, Lublin.
- Szuba B. (2005), *Jednostki sąsiedzkie w procesie rewitalizacji i rozwoju małych miast*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Wójcikowski W. (2005/2006), *Stan terenów zielonych w wybranych małych miastach i miejscowościach uzdrowiskowych*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Zemło M. (2003), *Formy przestrzeni małego miasta i ich społeczne przyporządkowanie*, [w:] Zemło M. (red.), *Małe miasta – Przestrzenie*, Collegium Suprasliense, Supraśl.
- Zuzańska-Żyśko E. (2001), *Architektura krajobrazu małych miast województwa śląskiego*, [w:] Myga-Piątek U. (red.), *Krajobraz kulturowy – idee, problemy, wyzwania*, WNoZ UŚ, Oddział Katowicki PTG, Sosnowiec.

Studia przypadków/ monografie oraz artykuły o zróżnicowanej tematyce, poświęcone konkretnemu małemu ośrodkowi

- Anusz S. (1998), *Strategia rozwoju miasta i gminy Lidzbark Welski*, „Człowiek i Środowisko”, nr 22.
- Banasiak J. (2009), *Nieruchomości komunalne jako element zagospodarowania Szadku*, „Biuletyn Szadkowski”, t. 9.
- Banasiak J., Pieleśiak I. (2008), *Działania władz samorządowych stymulujące rozwój społeczno-gospodarczy małego miasta w obszarze metropolitalnym (przykład Ozorkowa)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Bińczyk A., Jażdżewska I. (2005/2006), *Kierunki zmian użytkowania ziemi w Rzgowie w latach 1985–2005*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Churski P. (1995), *Poziom i warunki życia ludności małomiasteczkowej na przykładzie Lwówka Wielkopolskiego*, [w:] *Studia z geografii społeczno-ekonomicznej*, Sprawozdania PTPN nr 109 za lata 1991–1994, cz. 2, Poznań.

- Churski P. (1997), *Funkcjonowanie lokalnych rynków pracy Nowego Tomysła i Wrześni w okresie zmian społeczno-gospodarczych w Polsce – analiza porównawcza*, [w:] Maik W., Sokołowski D., *Geografia osadnictwa ludności i turystyki wobec transformacji systemowej*, UMK, Toruń.
- Czepczyński M. (2005/2006), *Post-socjalistyczne transformacje krajobrazu kulturowego małego miasta na przykładzie Złocieńca (zachodniopomorskie)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Czepczyński M., Szmytkowska M. (2003), *Rola granicy państwowej w rozwoju lokalnym. Opowieść o dwóch miastach: Lidzbark Warmiński i Bartoszyce*, [w:] Runge J. (red.), *Granice. Obszary przygraniczne. Euroregiony*, Wyd. UŚ, Katowice.
- Czerwińska A., Klima E. (2005), *Spółeczność lokalna wobec procesów transformacji (przykład Ozorkowa)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Falkowski J. (2006), *Rozwój i funkcjonowanie małych miast w warunkach gospodarki rynkowej (na przykładzie Lidzbarka, Lubawy i Nowego Miasta Lubawskiego)*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Frankowski Z., Topczewska T. (1998), *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego małego miasta na przykładzie Rawy Mazowieckiej*, „Człowiek i Środowisko”, t. 22, z. 3.
- Furmankiewicz M., Maliszewski D. (2005), *Spółeczności lokalne a współpraca międzynarodowa małych gmin (studium porównawcze Miękinia i Góry)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Gaiński P. (2005/2006), *Sokołka – małe miasto o znaczeniu nie tylko lokalnym*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Głębocki B. (red.), (1994), *Miasto i gmina Stary Sącz w okresie transformacji 1991–1993*, Wyd. Bogucki, Poznań.
- Gorzelał G., Jałowiecki B., Herbst M., Roszkowski W. (1999), *Transformacja systemowa z perspektywy Dzierżonia*, EIRRiL, EUROREG, UW, Warszawa.

- Górz B., Uliszak R. (2008), *Współczesne problemy ludnościowo-osadnicze Przeworska i powiatu przeworskiego*, [w:] Kisiel L. (red.), *Współczesne problemy rozwoju społeczno-ekonomicznego Podkarpacia ze szczególnym uwzględnieniem turystyki*, Urząd Miasta, Przeworsk.
- Hajduga P. (2009), *Wpływ specjalnej strefy ekonomicznej na funkcjonowanie małego miasta (przykład Jelcza-Laskowice)*, [w:] Marszał T. (red.), *Struktura funkcjonalna małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Heffner K. (1992), *Ujazd. Historia i współczesność*, IŚ, Opole.
- Ilnicki D. (2000), *Bogatynia – przestrzeń instytucjonalna*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany*, XIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, ŁTN, Łódź.
- Jackowski A. (1995), *Kalwaria Zebrzydowska w sieci ośrodków pielgrzymkowych w Polsce i w Europie*, [w:] „Peregrinus Cracoviensis”, nr 2.
- Jakóbczyk -Gryszkiewicz J. (2002), *Główno i jego związki z regionem*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Geographica Socio-Oeconomica, nr 4.
- Janiszewska A., Klima E. (2007), *Kościół w małym mieście na przykładzie Brzezin i Aleksandrowa Łódzkiego*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Geographica Socio-Oeconomica, nr 8.
- Jażdżewska I. (2004), *Warunki życia mieszkańców Brzezin*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Jażewicz I. (2001), *Turystyczna baza noclegowa Ustki*, [w:] Siwiński W., Kiełbasiewicz-Drozdowska I., Marcinkowski M., Pluta B. (red.), *Rekreacja i turystyka: współczesne dylematy, zadania i perspektywy*, Polskie Stowarzyszenie Naukowe Animacji, Rekreacji i Turystyki, Poznań.
- Jażewicz I. (2004), *Funkcja turystyczno-wypoczynkowa miasta i gminy Darłowo*, [w:] *Turystyka i rekreacja*, „Zeszyty Naukowe WSzG”, t. 1, Bydgoszcz.
- Jażewicz I. (2005), *Ustka jako centrum turystyki uzdrowiskowej*, [w:] Rydz E. (red.), *Kształtowanie funkcji turystycznych w miejscowościach uzdrowskich*, Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Jażewicz I. (2007a), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym – przykład Kępic*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.

- Jażewicz I. (2007b), *Społeczne stygmaty przestrzeni miejskiej małego miasta. Przykład Ustki*, [w:] Madurowicz M. (red.), *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, UW, Warszawa.
- Jażewicz I. (2008), *Strategiczna rola turystyki w rozwoju Łeby*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Funkcja turystyczna miast*, XXI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź..
- Kaczmarek J., Allman R. (2002), *Przestrzeń społeczna małego miasta w Polsce Środkowej: przykład Głowna i Strykowa*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Geographica Socio-Oeconomica, nr 4.
- Kaczmarek T. (1999), *Frankfurt n. Odrą i Ślubice – formy symbiozy miast przygranicznych*, [w:] Kaczmarek J. (red.), *Przestrzeń miejska – jej organizacja i przemiany*, XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kisiel L. (2008), *Bariery rozwoju przestrzennego Przeworska związane ze stanem własności i strukturą przestrzeni miasta*, [w:] Kisiel L. (red.), *Współczesne problemy rozwoju społeczno-ekonomicznego Podkarpacia ze szczególnym uwzględnieniem turystyki*, Urząd Miasta, Przeworsk.
- Kołoś A. (1997), *Borne Sulinowo – miasto odzyskane*, PTG, Kraków.
- Kołoś A., Warych-Juras A. (2001), *Małe miasta w okresie transformacji na przykładzie Świątnik Górnych i Skąty w powiecie krakowskim*, [w:] Człowiek i przestrzeń, UJ, Kraków.
- Konecka-Szydłowska B. (1997), *Restrukturyzacja społeczno-gospodarcza miasta Nowy Tomyśl*, [w:] *Przyrodnicze i społeczne walory Mazowsza w dobie restrukturyzacji*, 46 Zjazd PTG, Rynia.
- Konecka-Szydłowska B. (2000), *Percepcja zmian w małym mieście na przykładzie Nowego Tomyśla*, [w:] *Środowisko przyrodnicze i gospodarka Dolnego Śląska u progu trzeciego tysiąclecia*, 49 Zjazd PTG, Wrocław.
- Konecka-Szydłowska B. (2003), *Rozwój społeczno-gospodarczy Nowego Tomyśla w okresie transformacji systemowej*, Wyd. Bogucki, Poznań.
- Konecka-Szydłowska B. (2007), *Śłupca jako ośrodek aktywizacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Śłupsk.
- Konecka-Szydłowska B. (2008a), *Nowe Skalmierzyce jako przykład małego miasta rozwojowego*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.

- Konecka-Szydłowska B. (2008b), *Janów Podlaski jako ośrodek gminny w strefie pogranicza. Współczesne problemy badawcze geografii polskiej – geografia człowieka*, „Dokumentacja Geograficzna”, nr 36.
- Konecka-Szydłowska B., Matykowski R. (2007), *Nowe Skalmierzyce – funkcjonowanie małego miasta na symbolicznym pograniczu*, [w:] Schmidt J., Matykowski R. (red.), *Granica symboliczna i jej pogranicza w czasach najnowszych*, AWEL, Poznań.
- Kostrzewa J., Wiluś R. (1992), *Krynica – the Biggest Health Resort in Southern Poland. Problems of its Development and Functions*, „Turystyka”, t. 2, z. 1.
- Kozłowski S. J., Marszał T. (2008), *Małe miasta w obszarze metropolitalnym Łodzi (przypadek Strykowa i Tuszyńska)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Krzysztofik R. (2005/2006), *Siewierz – małe miasto – wielkie perspektywy*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kukła B. (2005), *Działania władz lokalnych na rzecz rozwoju gospodarczego gminy (przykład miasta Pyskowice)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Kulczyńska K. (2006), *Tereny powojenne – nowe funkcje starych przestrzeni miejskich (przykład Słubic)*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Nowe przestrzenie w mieście ich organizacja i funkcje*, XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kulesza M., Rykała A. (2005/2006), *Obraz małego miasta w okresie transformacji systemowej na przykładzie Żelowa w województwie łódzkim*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kulesza M., Walkiewicz A. (2002), *Rozwój przestrzenny Nowego Miasta nad Pilicą*, „Acta Universitatis Lodzensis”, Folia Geographica Socio-Oeconomica, nr 4.
- Kwiątek-Sołtys A. (1996), *Krzyszowice – studium funkcjonalne małego miasta*, „Czasopismo Geograficzne”, t. 67, z. 3–4.
- Kwiątek-Sołtys A. (1997), *Nowe Miasto – Świątyni Górne*, Materiały 46 Zjazdu PTG, Zegrze.

- Kwiatek-Sołtys A. (2000), *Rozwój przestrzenno-funkcjonalny Limanowej*, [w:] Ziolo Z. (red.), *Działalność człowieka i jego środowisko. Księga ku czci Profesora Marianny Kozaneckiej w 70 rocznicę urodzin*, Wyd. AP, Kraków.
- Kwiatek-Sołtys A. (2001), *Libiąż – rozwój miasta przemysłowego*, [w:] Rajman J. (red.), *Polska – Europa, gospodarka, przemysł*, Wyd. Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- Kwiatek-Sołtys A. (2003), *Transformacja społeczno-ekonomiczna miasteczek małopolskich na wybranych przykładach*, [w:] Górka Z., Więclaw J. (red.), *Badania i podróże krakowskich geografów*, PTG, Kraków.
- Kwiatek-Sołtys A. (2004), *Poziom życia mieszkańców małego miasta powiatowego*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kwiatek-Sołtys A. (2005), *Funkcje turystyczne w mieście uzdrowiskowym na przykładzie Szczawnicy*, [w:] Rydz E. (red.), *Kształtowanie funkcji turystycznych w miejscowościach uzdrowiskowych*, Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Kwiatek-Sołtys A. (2006), *Polskie karpackie uzdrowiska w dobie przekształceń – na przykładzie Iwonicza Zdroju*, [w:] Górz B. (red.), *Urbanizacja i społeczeństwo*, Akademia Pedagogiczna, Kraków.
- Kwiatek-Sołtys A. (2006), *Przemiany demograficzne Brzeska w okresie powojennym*, [w:] Kiryk F., Lach J. (red.), *Brzesko. Dzieje miasta i regionu*, Wyd. Urzędu Miejskiego, Brzesko.
- Maik W., Przybecka-Maik M. (2005), *Rozwój i przemiany funkcjonalno-przestrzenne Ciechocinka pod wpływem funkcji turystyczno-uzdrowiskowych*, [w:] Rydz E. (red.), *Kształtowanie funkcji turystycznych w miejscowościach uzdrowiskowych*, Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Malikowski J. (2008), *Na północno-wschodnich peryferiach górnośląskiego zespołu metropolitalnego (przypadek Siewierza)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Marszał T. (1995), *Szadek. Monografia miasta*, Urząd Miasta i Gminy, Szadek.
- Matczak A. (2000), *Delimitacja granic regionów miejskich Łasku, Zduńskiej Woli i Sieradza na podstawie danych o migracjach stałych*, [w:] Szymań-

- ska D. (red.), *Procesy i formy ruchliwości przestrzennej ludności w okresie przemian ustrojowych*, UMK, Toruń.
- Matczak A. (2002), *Delimitacja zaplecza społeczno-ekonomicznego Łęczycy*, [w:] Słodczyk J. (red.), *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, UO, Opole.
- Matczak A. (2006), *Struktura funkcjonalno-przestrzenna Ustki – polskiego kurortu nadbałtyckiego*, [w:] Górz B. (red.), *Urbanizacja i społeczeństwo*, Akademia Pedagogiczna, Kraków.
- Matczak A., Rydz E. (2002), *Problemy demograficzne Ustki ze szczególnym uwzględnieniem okresu zmian ustrojowych*, „Biuletyn Geograficzny”, nr 1
- Matczak A., Szymańska D. (2000), *Baza ekonomiczna małych miast powiatowych w świetle pomiarów bezpośrednich. Studium porównawcze Brodnicy i Łasku*, [w:] Słodczyk J. (red.), *Społeczne, gospodarcze i przestrzenne przeobrażenia miast*, UO, Opole.
- Matczak A., Szymańska D. (2000), *Identyfikacja i pomiar bazy ekonomicznej miasta na przykładzie Brodnicy i Łasku*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, ser. Geografia, t. 30, z. 104.
- Matczak A. (red.), (1999), *Studia nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta: przykład Łasku*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Matuszewska D. (1998), *Poziom i warunki życia mieszkańców miasta i gminy Sieraków jako wyznacznik efektywności społecznych, ekonomicznych i politycznych przemian środowiska lokalnego*, [w:] Parysek J. J., Rogacki H. (red.), *Przemiany społeczno-gospodarcze Polski lat dziewięćdziesiątych*, Wyd. Bogucki, Poznań.
- Michalski T. (1994), *Wybrane problemy genezy struktury przestrzennej Ustki*, [w:] Koter M., Tkocz J. (red.), *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*, Materiały konferencyjne, UMK, UŁ, Toruń–Łódź.
- Mierzejewska L. (2005), *Funkcja uzdrowiskowa jako czynnik rozwoju miasta w procesie integracji europejskiej (przykład Połczyna Zdroju)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Namyślak B., Bagińska J. (2008), *Przemiany społeczno-ekonomiczne oraz przestrzenne gminy Jelcz-Laskowice*, [w:] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, „Prace Naukowe AE”, Katowice.
- Namyślak B., Bagińska J. (2009), *Przemiany społeczno-ekonomiczne i funkcjonalno-przestrzenne Świeradowa Zdrój*, [w:] Marszał T. (red.), *Struktura funkcjonalna małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.

- Nowak M. (2008), *Zarządzanie rozwojem infrastruktury technicznej w obszarze oddziaływania Łodzi (przykład Rzgowa)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Ogrodowczyk A. (2005/2006), *Budownictwo mieszkaniowe jako element zagospodarowania przestrzeni miejskiej Tuszyńa*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Olszewska B. (1991), *Rola turystyki w życiu małego miasta na przykładzie Kazimierza Dolnego*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Geographica, nr 14.
- Petryszyn J., Zuzańska-Żyśko E. (2008), *Od funkcji przemysłowej do turystycznej. Przykład Ustronia*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Funkcja turystyczna miast*, XXI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Piskorz S. (1997), *Borne Sulinowo zmienia swoją funkcję*, „Geografia w Szkole”, nr 1.
- Plit J. (1990), *Charakterystyka i ocena warunków społeczno-gospodarczych miasta i gminy Łomianki*, [w:] *Kształtowanie układów ekonomicznych w strefie podmiejskiej Warszawy*, Publikacje CPBP 04.10, nr 51, SGGW-AR, Warszawa.
- Pukowska-Mitka M., Stobińska H. (1995), *Pilica, nowe miasto w województwie katowickim*, [w:] *Wybrane zagadnienia geograficzne. Pamięci geografów Uniwersytetu Śląskiego: Józefa Szaflarskiego i Piotra Modrzejewskiego*, UŚ, Sosnowiec.
- Pustelnik R. (2006), *Rola projektu architektoniczno-urbanistycznego w dynamicznym rozwoju społeczno-gospodarczym małych miast (przykład Sobótki w woj. dolnośląskim)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Pytel S., Sitek S. (2004), *Czynniki kształtujące migracje w miastach przygranicznych (na przykładzie Wisty)*, [w:] Ślódczyk J., Rajchel D. (red.), *Przemiany demograficzne i jakość życia ludności miast*, UO, Opole.
- Pytel S., Sitek S. (2006), *Przemiany społeczno-przestrzenne małego miasta na przykładzie Libiąża*, [w:] Ślódczyk J. (red.), *Przemiany przestrzeni miast i stref podmiejskich*, UO, Opole.
- Rajman J. (1990), *Zawadzkie, Historia i współczesność*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o Śląsku*, IŚ, Opole.

- Rajman J. (1995), *Układ przestrzenno-funkcjonalny miasta*, [w:] Kiryk F. (red.), *Historia Starego Sącza*, t. 2: 1939–1980, Kraków.
- Rajman J. (2006), *Rozwój przestrzenny miasta i sieci osadniczej gminy*, [w:] Kiryk F., Lach-Brzesko J. (red.), *Brzesko. Dzieje miasta i regionu*, Wyd. Urzędu Miejskiego, Brzesko.
- Rodzic J., Tyrka Z. (1998), *Krasnobród, mała monografia miasta*, Mała Pracownia Geograficzna, Lublin.
- Rogacki H. (red.), (1998), *Miasto i gmina Skoczów – społeczeństwo i gospodarka w okresie przemian*, Wyd. Bogucki, Poznań.
- Runge J. (red.), (1996), *Szczyrk. Ośrodek wypoczynkowy*, WNoZ, UŚ, Sosnowiec.
- Rydz E., Jażewicz I. (2001), *Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-ekonomicznego Łeby*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Ekonomii i Zarządzania”, nr 8, Koszalin.
- Rzeńca P. (1997), *Iwonicz-Zdrój – przykład koegzystencji funkcji uzdrowiskowej i wypoczynkowej*, „Turyzm”, t. 7.
- Sikorski D. (2009), *Przeobrażenia terenów przemysłowych w małym mieście na przykładzie Góry*, [w:] Marszał T. (red.), *Funkcja przemysłowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Sikorski D. (2009), *Przeobrażenia terenów przemysłowych w małym mieście na przykładzie Góry*, [w:] Marszał T. (red.), *Funkcja przemysłowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Sitek S. (2005), *Perspektywy rozwoju małego miasta (przykład Libiąża)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Sobczyk W., Szczęcho-Pawlak H. (2004), *Warunki życia mieszkańców małych miast Lubelszczyzny na przykładzie Krasnobrodu*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Soja M., Zborowski A. (1999), *Funkcjonowanie lokalnego rynku pracy w gminie Krzeszowice*, „Folia Geographica”, ser. Geographica-Oeconomica, vol. 29–30.
- Stasiak A., Bolesta W. (2005/2006), *Łosice – małe miasto o funkcjach ponadlokalnych*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.

- Suliborski A. (1995), *Struktura własności i wielkości działek miejskich w Łasku*, „Acta Universitatis Lodziesis”, Folia Geographica, nr 20.
- Szajnowska-Wysocka A., Zuzańska-Żyśko E. (2000), *Problemy społeczne małych miast na przykładzie miasta Wojkowice w województwie śląskim*, [w:] Słodczyk J. (red.), *Społeczne, gospodarcze i przestrzenne przeobrażenia miast*, UO, Opole.
- Szmytkie R. (2005), *Boguszów-Gorce – zespół małych miast*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.
- Szmytkie R. (2005/2006), *Zlepięńce miejsko-wiejskie jako gminy miejskie w Sudetach*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Szymańska D. (1994), *Problemy integracji ludności w Bornym Sulinowie*, Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, Borne Sulinowo.
- Szymańska D., Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., Michniewicz H. (2005), *Postrzeganie miejscowości turystyczno-uzdrowiskowych na przykładzie Ciechocinka i Inowrocławia*, [w:] Rydz E. (red.), *Kształtowanie funkcji turystycznych w miejscowościach uzdrowiskowych*, Wyd. Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, Słupsk.
- Szymańska D., Stachowski J., Rudnicki R. (1995), *Miasto i Gmina Janikowo – wczoraj, dziś i jutro*, UMK, Toruń.
- Szymańska W. (2004), *Zróżnicowanie przestrzeni miejskiej Połczyna Zdroju w zakresie struktur demograficzno-społecznych*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Zróżnicowanie warunków życia w mieście*, XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Szymańska W., Szmielińska-Pietraszek P. (2007), *Główne kierunki rozwoju miasta i gminy Polanów*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Tkocz M. (2005), *Przemiany demograficzne i funkcjonalne małych miast górniczych na przykładzie Łódzi*, [w:] Heffner K. (red.), *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, Akademia Ekonomiczna, Katowice.
- Tkocz M., Zuzańska-Żyśko E., Pytel S. (2009), *Wista – jeden z ośrodków turystycznych w zapleczu Katowickiego Obszaru Metropolitalnego*, [w:] Marszał T. (red.), *Funkcja usługowa małych miast*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Tobolska A. (1995), *Związki mieszkańców Rydzyny z układem przestrzennym i społecznym miasta*, [w:] *Studia z geografii społeczno-ekonomicznej*, Sprawozdania PTPN, nr 109 za lata 1991–1994, cz. 2, Poznań.

- Tobor G. (2006), *Wybrane problemy synchronizacji programów rozwoju sąsiadujących ze sobą miast i gmin (przykład Radzionkowa i otaczających miasto jednostek terytorialnych)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226.
- Trzcionka P. (1994), *Skala. Zarys dziejów miasta*, Urząd Wojewódzki, Kraków.
- Trzepacz P. (2005/2006), *Funkcjonalno-przestrzenne przemiany Gryfina w dobie transformacji społeczno-gospodarczej*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Wesołowska M. (2006), *Bełżyce – małe miasto na tle gminy i aglomeracji lubelskiej*, [w:] Rydz E. (red.), *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 11.
- Wójtowicz-Wróbel A. (2008), *Problemy i szanse przebudowy małego miasta w obszarze oddziaływania Krakowa (przykład Słomnik)*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238.
- Zalewski A., Krześniak M., Krasoń M. (2001), *Przekształcenia struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta Mszczonowa w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany*, XIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Zioło Z., Turczyn-Zioło I. (1991), *Przemiany demograficzne*, [w:] Bonusiak W., Kiryk K. (red.), *Ropczyce. Zarys dziejów*, KAW, Rzeszów.
- Zuzańska-Żyśko E. (2001), *Etapy aktywizacji Wojkowic – małego miasta przemysłowego w Zagłębiu Dąbrowskim*, [w:] Szajnowska-Wysocka A. (red.), *Studia nad regionem śląskim*, t. 1, Wyd. UŚ, Katowice.
- Zuzańska-Żyśko E. (2005/2006), *Spółeczno-gospodarcze konsekwencje procesu transformacji na przykładzie Wojkowic – małego miasta pogórniczego*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wyd. UŁ, Łódź.

Wybrane pozostałe opracowania

- Dziewoński K., Kielczewska-Zaleska M., Kosiński L., Kostrowicki J., Leszczycki S. (red.), (1957), *Studia geograficzne nad aktywizacją małych miast*, PWN, Warszawa.

- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., Paradowska E. (red.), (1995), *Bibliografia prac z zakresu geografii osadnictwa i ludności za lata 1990–1994*, PTG, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności, Łódź.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J. (2009), *Tendencje przestrzenne w kształtowaniu cen ziemi w Polsce po 1990 roku*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kostrowicki J. (1953), *Problematyka małych miast w Polsce w związku z badaniami nad warunkami ich aktywizacji*, „Przegląd Geograficzny”, t. 25.
- Koter M., Kulesza M. (1994), *Badania geograficzno-historyczne osadnictwa miejskiego w Polsce w latach 1918–1993*, [w:] Liszewski S. (red.), *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918–1993. Kierunki badań naukowych*, t. 2, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kroszel J. (1971), *Struktura funkcjonalna miast w województwie opolskim*, [w:] Goluchowski S. (red.), *Struktury i procesy osadnicze*, Opole–Wrocław.
- Kulesza M. (2001), *Morfogeneza miast na obszarze Polski środkowej w okresie przedrozbiorowym*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Liszewski S. (red.), (1993–1995), *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce (1918–1993)*, t. 1–3, Wyd. UŁ, Łódź.
- Liszewski S. (1993), *Dorobek łódzkiego ośrodka geograficznego w zakresie badania ośrodków lokalnych. Próba syntezy, kierunki dalszych prac*, [w:] Maik W. (red.), *Problematyka lokalnych systemów osadniczych*, Wyd. UMK, Toruń.
- Liszewski S. (2001), *Przestrzeń miasta postsocjalistycznego. Program badań*, [w:] Kortus B. (red.), *Człowiek i przestrzeń*, UJ, Kraków.
- Liszewski S. (2008), *Geografia osadnictwa w XX i na początku XXI wieku*, [w:] Jackowski A., Liszewski S., Richling A. (red.), *Historia geografii polskiej*, PWN, Warszawa.
- Liszewski S., Maik W. (red.), (2005), *Rola i miejsce geografii osadnictwa i ludności w systemie nauk geograficznych*, Wyd. WSG, Bydgoszcz.
- Liszewski S., Zajac R. (1970), *Studium rozwoju funkcji i powiązań przestrzennych małego miasta na przykładzie Poddębic*, „Zeszyty Naukowe UŁ”, ser. II, z. 38.
- Maik W. (1990), *Problemy rozwoju polskich badań geograficzno-osadniczych w latach 90-tych*, [w:] *Problemy i kierunki badawcze geografii osadnictwa w latach 90-tych i następnych*, UŁ, Łódź.
- Maik W. (2005), *Wprowadzenie*, [w:] *Rola i miejsce geografii osadnictwa i ludności w systemie nauk geograficznych*, Wyd. WSG, Bydgoszcz.

- Maik W., Sokołowski D., Jaroszevska-Brudnicka R., Brudnicki R. (1997), *Przekształcenia miast województwa włocławskiego w okresie transformacji systemowej*, [w:] *Geografia osadnictwa, ludności i turystyki wobec transformacji systemowej*, UMK, Toruń.
- Matczak A. (1992), *Zmiany w strukturze funkcjonalnej miast Polski w latach 1973–1983*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Geographica, nr 17.
- Matczak A. (2007), *Małe miasta w badaniach geograficznych*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Michalski T. (1997), *Dorobek geografii osadnictwa w Polsce po 1945 roku (na podstawie czasopiśmiennictwa krajowego)*, [w:] Maik W., Sokołowski D. (red.), *Geografia osadnictwa, ludności i turystyki wobec transformacji systemowej*, Wyd. UMK, Toruń.
- Parysek J. J. (2005), *Polska geografia osadnictwa przełomu wieków z bardzo subiektywnego punktu widzenia*, [w:] *Rola i miejsce geografii osadnictwa i ludności w systemie nauk geograficznych*, Wyd. WSG, Bydgoszcz.
- Potrykowski M., Kulikowski R., Łoboda J., Maik W., Potrykowska A., Strykiewicz T. (1991), *Główne problemy i funkcje polskiej geografii społeczno-ekonomicznej*, [w:] Chojnicki Z. (red.), *Podstawowe problemy metodologiczne rozwoju polskiej geografii*, UAM, ser. Geografia, nr 48, Poznań.
- Rydz E. (red.), (2005), *Kształtowanie funkcji turystycznych w miejscowościach uzdrowiskowych*, Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Sokołowski D. (2000), *Bibliografia prac z zakresu geografii osadnictwa i ludności za lata 1995–1998*, Wyd. UMK, Toruń.
- Studia nad strukturą lokalnej sieci osadniczej wybranych obszarów w Polsce* (1974), „Dokumentacja Geograficzna”, z. 2.
- Szymańska D., Grzelak Kostulska E. (2005), *Problematyka małych miast w Polsce w świetle literatury*, [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220.